

Treatment

Újraéledő ideológia?

Az Európa Tanács 1993. november 22-25. között rendezte meg a *Kriminológiai Kutatások 12. Konferenciáját Strasbourgban*. A konferencia napirendjén a „*Pszichoszociális beavatkozások a büntető igazságszolgáltatásba*” című téma szerepelt. A fő referátumot Roger Hood, az oxfordi egyetem professzora tartotta. További öt előadás hangzott el: Christian Debuyt (Belgium): *Pszichoszociális beavatkozás az ítélet előtt és után* címmel tartott előadást. Anna Snare (Dánia): *Az elkövető és az áldozat közötti konfliktus megoldására irányuló pszichoszociális beavatkozások a meditációs eljáráson és a kártérítési programokon belül* címmel adott közre eszmefuttatást. J. M. Elchardus (Franciaország): *Az elkövetők egyes kategóriáira vonatkozó terápiás beavatkozások problémái, pl. a szexuális bűncselekmények, a családon belüli erőszak és a kábítószerrel való visszaélés terén*. F. Lösel (Németország): *Értékelő pszichoszociális beavatkozások a börtönben és egyéb bűnügyi összefüggésben* és J. Roberts (Egyesült Királyság): *A közösségi szankciókhoz kapcsolódó pszichoszociális beavatkozások alkalmazása* című előadását ismertette meg a szakemberekkel.

Úgy gondolom, a felsorolt témák nemcsak az én érdeklődésemet keltették fel, hanem sok más szakember figyelmét is lekötik. Ezért tartom indokoltnak a konferencia érdemi részének ismertetését.

Előadások és hozzászólások

Hood professzor, mint főelőadó azzal indította előadását, hogy megérett az idő a pszichotársadalmi beavatkozás újragondolására. A neoklasszikus „just deserts”, a tetterányos büntetési elvvel szemben egyre nő az elégedetlenség és egy „új büntetéstan” van keletkezésében, amelyik növekvő jelentőséget tulajdonít az úgynevezett veszélyes csoportoknak, vagyis az elkövetők kezelésének a gondolata újra előtérbe kerül.

A konferencián sok szó esett magáról a „*pszichotársadalmi beavatkozás*” fogalmáról, annak tartalmi elemeiről. A legtalányosabb véleménynek a tekinthető, hogy minden olyan intézkedést érteni kell alatta, amely a „tisztá büntetésen” túl konstruktív hatást gyakorol az elkövető viselkedésére, annak „megfelelő” módosítását eredményezheti, s így csökkentheti a visszaesők számát és arányát. A beavatkozás skálája meglehetősen széles, ide tartozhat a neveléstől kezdve a meditációs eljárásig: az áldozat és az elkövető megbékéléséig, megegyezéséig, a börtönön belül az elítéltek egymás közti és az elítéltek és a börtönalkalmazottak közötti pszichikus feszültség csökkentéséig.

Sok bírálat érte azt a felfogást, miszerint a korábbi kezelési ideológia teljes csődöt mondott, vagyis teljesen rossz volt („Nothing works”). Mondván, soha senki nem bizo-

nyította hitelt érdemlően, hogy a visszaesők aránya kedvezőbb lett volna olyan csoportoknál, ahol nem volt semmilyen beavatkozás, összehasonlítva azokkal, akiknél alkalmaztak valamilyen beavatkozást. A kezelésnek attól még lehet kedvező hatása az elítéltre, hogy bizonyos esetekben nem tud versenyezni az egyéb hatásokkal, nem tudja kompenzálni azokat. A „minden rossz” teória nem tett különbséget az „irányítható” (amenable) és az irányíthatatlan személyek között, hanem csak az átlagot tekintette, s ebből következtetett a teljes hatástalanságra.

A kezelés hatástalanságának paradigmája megalapozatlan azért is, mert differenciáltan alkalmazták az egyébként se kellően differenciált elkövetőkkel szemben. A kezelés rendszerint kimerült az orvosi, a pszichiátriai kezelésben, holott ez csak egy kis területe a lehetséges kezeléseknek, a lehetséges pszichoszociális beavatkozásoknak. Ezért az ilyen beavatkozások eredményességének megítéléséhez szükség van *egzakt vizsgálati módszerek* alkalmazására, a multifaktorális elemzésre (meta-analízis).

További észrevétel hangzott el a tekintetben, hogy a kezelés, a treatment fogalma korábban elsősorban a visszaeső bűnözéshez, annak csökkentéséhez kapcsolódott, ezért egy bizonyos fokig érthető, hogy elsősorban egészségügyi, orvosi, pszichiátriai tartalmat nyert. Talán meg is lehetne tartani a fogalmat az e területen hozandó intézkedések jelzésére.

Ettől eltérően a pszichotársadalmi beavatkozás sokkal szélesebb fogalom, mert magába foglalhatja a morális, pszichikus, szociális, pedagógiai, praktikus, szakmai és egyéb intézkedési formákat. Pl. professor *Snare* a szakmai tapasztalatok fontosságát állította előtérbe a meditációs eljárásoknál a meditátor részéről. Vagy példaként említhetők az „*elkövetői programok*” vagy a „*rehabilitációs szolgálatok*”.

Szem előtt tartva a pszichoszociális beavatkozások sokféle lehetőségét, Hood professor erőteljesen hangsúlyozta a tudományos kutatások további fejlesztését ezen a területen. Szükségesnek látja a bűnöző életmód longitudinális tanulmányozásának integrálását a pszichoszociális intézkedésekkel.

A vita során elhangzott olyan vélemény is, hogy a gyakorlati pszichoszociális intézkedések helyénvalóak, szükség van rájuk, de előbb tisztázni kellene a határokat, megvitatni az elméleti tételeket, s az így kialakuló többségi véleményre építeni a gyakorlati intézkedéseket. Ilyen kérdésekként merült fel – többek közt – a személyiségi jogok és az alkalmazhatónak ítélt beavatkozások összehangolása, vagy a tudományos egzaktuság követelménye az ítélkezés folyamatában. Kérdésként merült fel, hogy a jogász szakember (bíró, ügyész stb.) milyen mélységig legyen köteles megismerkedni az egyéb tudományok (szociológia, biológia, pszichológia, pedagógia stb.) eredményeivel. Ugyancsak felmerült a *sztrikt legalitás* és az *opportunitás* jelenlegi viszonyának a megváltoztatása egyes országokban az opportunitás javára. Ehhez kapcsolódik a diverziós és a meditációs eljáráson keresztül az ártatlanság vélelmének az értelmezése. Lehet-e ezek után is érdemben beszélni róla, avagy üres formáságnak tekinthető.

A konferencia végeztével a részt vevők jelentős hányadának az volt a véleménye, hogy valóban új igazságszolgáltatási elvek és gyakorlat kidolgozására van szükség.

A részletek további jobb megértése és a hitelesség biztosítása érdekében célszerű leg-

alább kivonatossan ismertetni a konferencián kidolgozott és kisebb módosításokkal elfogadott *következtetéseit és ajánlásait*.

Következtetések

Napjainkban egyre több tény bizonyítja, hogy *az elkövetők kezelése elsősorban a visszaesés csökkentésére irányult*. A pszichoszociális beavatkozásoknak egy sor új formája fejlődött ki, ami jobban megalapozott kriminológiai ismereteket igényel. Az áldozat-elkövető viszonyára épülő beavatkozási modellek gyökeret vertek. Ez a fejlődés szükségessé teszi, hogy ezen beavatkozások jogosságát a jogbiztonság iránti növekvő igény és a tetartányos büntetés kapcsolatában értékeljük. A konferencia megállapítja, hogy a „*minden rosszul működik*” elmélet „*a treatment ideológia csődje*” egy félrevezető formula volt. Kielégítő bizonyítékok és tanulmányok azt mutatják, hogy bizonyos beavatkozások hatékonyak voltak. A tudatos viselkedést módosító formák különösen hatékonyak voltak, ha megfelelő elkövetők érdekében alkalmazták. El kell azonban ismerni, hogy bizonyos hatások nem annyira a beavatkozásnak, mint inkább a beavatkozás utáni periódusnak köszönhetőek. Mindezt szem előtt tartva, most éppen olyan hiba lenne, ha a „*kezelés rossz*” helyébe egyszerűen „*a kezelés jó*” fogalmát helyeznénk.

Egyértelmű, hogy a treatment orvosi koncepciójával nem lehet leírni, bemutatni a káros viselkedésre vonatkozó társadalmi tanulás elméletét, minthogy az társadalmi fogalmakra és értékekre épül. Egyetértés volt abban, hogy „a pszichoszociális beavatkozás” az elkövető és az áldozat szolgálatának széles spektrumára vonatkozik, és hogy az ilyen beavatkozások többcélúak, és nem csak a visszaesés csökkentését szolgálják. Példák szerepeltek a bűnösség megállapítására, az intézeti légkör megjavítására, a viktimizáció és az öngyilkosságok csökkentésére, és meditáció esetén az áldozatok szükségletének és érzéseinek kielégítésére. Sok vita volt azon, hogy a visszaesést milyen mértékben lehet a hatékonyság alapvető próbájának tekinteni.

Ugyancsak felmerült az a kérdés is, hogy a hatékonyság hangsúlyozása nem szüli-e meg a határtalan *diszkrecionális jogkör* ismerős problémáit és az elkövetők jogai iránti tisztelet hiányát, ami társul a diszkrediált „*rehabilitációs eszmével*”. De felmerült az is, hogy a beavatkozás új típusai rendszerint az önkéntes egyetértés szükségességén alapulnak (amennyire ez lehetséges egy büntetőjogi szankció alkalmazásánál), továbbá az elkövetők képessé tételén arra, hogy gyakorolják a szabad választást, a szerződészerű viselkedést, a számukra felajánlott szolgáltatásokkal kapcsolatban. Valóban, lévén a visszaesőknek számtalan személyes és társadalmi problémája, sokan azzal érveltek, hogy az állam feladata biztosítani a választást, mindig szem előtt tartva, hogy nem lehet helye a kényszerítésnek.

Nehéz volt egyetértésre jutni a meditáció, a jóvátétel, a megbékélés értelmében és céljában, de még nehezebb volt ezek helyének meghatározása a büntetőeljárással kapcsolatban. Egyesek aggályukat fejezték ki, hogy ezek a formák túlságosan kötődnek a kisebb súlyú bűncselekmények eltereléséhez, és azt igényelték, hogy ezek alkalmazása csak a büntető igazságszolgáltatás keretében legyen lehetséges, vagy mint alternatív formák, vagy mint hagyományos szankciók.

A konferencián felmerült a magas képzettségű pszichoszociális szolgálat biztosítása, beleértve az elkövetők és az áldozatok diagnosztikai és értékelő szolgálatát is. Azt mindenki elismerte, hogy a siker végül is a megfelelő struktúra létrejöttétől függ, nevezetesen: egy megfelelő és hatékony szervezeten, elegendő forrásokon, képzett és odaadó állományon és egy megfelelően rendezett környezetben.

Ajánlások

Ez a konferencia elegendő bizonyítékot nyújtott annak felismeréséhez, hogy nagyobb energiát kell fektetni a pszichoszociális beavatkozások értékelésébe, azok tanulmányozásába. A kormányoknak lényegesen nagyobb összeget kell szentelniük az ilyen kutatásokra, hogy azok jobban megfeleljenek a tudomány jelenlegi állapotának. Továbbá minden intézmény, amelyik keresi a beavatkozás formáit az elkövetők személyes és társadalmi tevékenységébe, kell hogy megfelelő rendszert teremtsen, amely képes a hozott intézkedéseket láthatóvá és értékelhetővé tenni. Ez vonatkozik az *áldozatorientált programokra* és a *pszichiátriai szolgáltatásokra* egyaránt. Ezek konkrétan az alábbiak lehetnek, mint minimum:

1.) Az Európa Tanácsnak kezdeményeznie kell a jól szervezett kutatást és elemzést a tekintetben, hogy milyen meditációs formák a legmegfelelőbbek a büntető igazságszolgáltatáson kívül és belül.

2.) Kutatás szükséges a pszichoszociális beavatkozások tartalmára és dinamikájára vonatkozóan, különösen ami a tudatos, megértő viselkedési programot illeti.

3.) Intenzívebben kell kutatni a visszaesés csökkentéséhez vezető eljárásokat. Ez a *longitudinális kutatási tervek* alkalmazását teszi szükségessé. Ez különösen vonatkozik az utógondozási tevékenységre.

4.) Figyelmet kell fordítani arra, milyen elkövetők gondolják, hogy szükségük van beavatkozásra, s hogy a beavatkozó intézkedések összhangban legyenek az elkövetők igényeivel. Különös figyelmet kell szentelni annak, hogy az elkövető felfogja, megértse a számára ajánlott beavatkozás hasznosságát, tisztességes voltát a legtágabb értelemben.

5.) Egyre fontosabb, hogy ismerjük a körülményeket, amelyekben a bűncselekményt elkövették, az elkövetés okait, valamint az értékelési rendszer és az elhelyezés várható következményeit.

6.) Megfelelő mérési módokat kell kifejleszteni, hogy lehetővé váljék a különböző beavatkozási intézkedések költségeinek és hasznának a felbecsülése azzal a céllal, hogy a szolgáltatás minősége maximális lehessen.

Végezetül, a szigorúbb és keményebb büntető intézkedéseket igénylő politikai törekvésekkel kapcsolatban a konferencia demonstrálta, hogy a kriminalitásra valamint az elkövetők és áldozatok problémáira adandó konstruktív felelet nem elérhetetlen. Valóban, az Európa Tanácsnak elő kell mozdítania az ilyen intézkedések fejlesztését.

Megjegyzések

Szakmai körökben jól ismert, hogy én nem helyeslem vagy fenntartással kezelem a klasszikus vagy neoklasszikus büntetőjogi irányzat alapelveinek többségét. Ezt az irány-

zatot úgy tekintem, mint amelyik a maga egészében nem felel meg a társadalom és a tudomány jelenlegi fejlettségi szintjének. Ennek ellenére ez az irányzat az elmúlt egy-két évtizedben teret hódított magának több kapitalista országban, s a volt szocialista országokban is sokak részére ez lett az új, a követendő. A politikai rendszerváltás következtében a régi, a pozitivista vagy neopozitivisták felfogás, amely a törvényszerűségekre, az okozatosságra, az elkövetők szerint is differenciált büntetési rendszerre épült, nem maradhatott, új kellett a helyébe, s itt volt és van kéznél az elkövetőkkel és az áldozatokkal is törődő neopozitivisták felfogás helyett az objektív viszonyoktól független, szabad akaratra épülő neoklasszikus kriminálpolitikai irányzat.

A röviden ismertetett strasbourgi konferencia azt kétségtelenül bebizonyította, hogy a büntető igazságszolgáltatás fejlődése nem a neoklasszikus irányzat megszilárdításának irányába mutat.

A konferencián folytatott szakmai beszélgetések során olyan vélemény is elhangzott, hogy lényegében a *treatment ideológia rehabilitása van napirenden*. Kétségtelen, hogy erről is szó van annyiban, hogy a pszichiátriai kezelés egyes hibái miatt helytelen volt a *kezelés egészének* csődjéről beszélni. De a pszichoszociális beavatkozások napirendre tűzésével ennél jóval többről van szó. Nevezetesen:

a.) A büntető igazságszolgáltatáson belül, ha azt hatékonyabbá akarjuk tenni, valóban több gondot kell fordítanunk az elkövetők viselkedésének, személyiségének módosítására, az áldozatok jogos igényeinek fokozott biztosítására.

b.) A sztrikt legalitás elvén nyugvó büntető felelősségre vonást célszerű fellazítani az opportunitás irányába. (Ez a folyamat már elkezdődött a büntetőeljárás reform-konceptiójának elfogadásával.) A fellazítási folyamat egy sor tisztázandó elméleti kérdést vet fel (pl. az ártatlanság vélelme és az „új stratégiák”), ami sok tekintetben új igazságszolgáltatási alapelvek kidolgozását teszi szükségessé.

c.) Bizonyítottnak látszik, hogy az igazságszolgáltatás nem lehet az állami szakmai bíróságok monopóliuma. Szükség van egyéb igazságszolgáltatási eljárások meghonosítására is. Ilyenek lehetnek: elterelés a bírói útról, laikus, társadalmi bírászkodás, meditációs eljárás, bűncselekményekért fegyelmi úton történő felelősségre vonás stb. Ezek az igazságszolgáltatási formák több nyugati országban ma is léteznek, az ottani kriminálpolitikusok ezt a tényt össze tudják egyeztetni a jogállamisággal, a személyi szabadság megfelelő védelmével.

d.) A konferencián megfogalmazott *Következtetésekből* és *Ajánlásokból* is kiderül, hogy az áldozat problémái éppen úgy napirenden szerepeltek, mint az elkövetőké. Többen áldozatcentrikus igazságszolgáltatást igényelnek. Ha van is ebben némi túlzás, az mindenképpen reálisnak tekinthető, hogy az igazságszolgáltatás csak akkor tekinthető igazságosnak, ha nemcsak az elkövetőt bünteti meg igazságosan, hanem az áldozatnak is igazságot szolgáltat. Ha a büntetőjogi reformok nem irányulnak ez utóbbi kívánalom biztosítására is, úgy aligha követik a fejlődés tendenciáját.

Végezetül szeretném felhívni a szakemberek figyelmét a konferencia anyagának tanulmányozására, mert megéri, mert jobb, ha az érdeklődők és érdekeltek első kézből kapják az információkat, nemcsak az én rövid ismertetésem alapján.

Dr. Vigh József

Jegyzetek

1.) Lásd: **John Braithwaite and Philip Pettit**: Not Just Deserts, Cambridge UP. 1989. Malcolm Feely and Jonathan Simon: „The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications”. Criminology, Vol. 30, 1992. Paul Gendreau and Robert Ross: Revivification of Rehabilitation: Evidence from 1980's Justice Quarterly, Vol. 4, 1987.

2.) A Következtetések és Ajánlások Hood professzor fogalmazványai. A konferencia kisebb módosításokat ajánlott. A végleges szöveg még nem áll rendelkezésre, de a gondolatok lényegét a nyers szöveg is visszatükrözi.

P Á L Y Á Z A T I E R E D M É N Y

A szabadságvesztésből szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő alapítvány kuratóriumának pályázati felhívására beküldött 14 pályamű elbírálása után az alábbi eredmény született.

**Első díjat (30 ezer forintot) nyert dr.
OSVALD Csilla (Budapest).**

**Második díjat és ezzel 20-20 ezer forintot nyert
SZABÓ Imréné (Komárom),
SZILÁGYI Margit (Nagyszénás)
és ENDREFI András (Dunaújváros).**

**Harmadik díjat (15-15 ezer forintot) nyert
dr. KELEMEN Márton (Budapest)
és TOMKA Gábor (Budapest).**